

AZ 1956-OS FORRADALOM KIROBBANTÁSÁNAK SZOVJET–MAGYAR ELŐKÉSZÜLETEI

Jobbágyi Gábor

Szilárdan él a köztudatban – s a hazai történész szakirodalomban is –, hogy 1956. október 23-án egy spontán kirobbant forradalom (népfelkelés) tört ki hazánkban, holott az eddig nem ismert – vagy kevésbé ismert – tények összefüggő láncolata mást bizonyít.

Bevezetesként álljon itt egy KGB-módszer, melyet Andropov (1956-os budapesti nagykövét) dolgozott ki. „... következik a kiélezett társadalmi ellentéteket felhasználó destabilizáció, majd az aktív intézkedések egyre erőszakosabb formát öltenek; a KGB fegyverrel látja el a radikális mozgalmakat. Az ennek nyomán bizonytalan ideig tartó krízis (polgárháború) során vélhetően erőszakos hatalomátvétel történik, majd az utolsó fázis, a normalizáció idején a legmegbízhatóbb kommunisták átveszik a hatalmat, esetleg szovjet csapatok vonulnak be.”¹ Bár a szerző az események modelljének az 1968-as prágai tavaszt tartja, nem tarthatjuk kizártnak, hogy Andropov, a KGB későbbi vezetője, Budapesten tartott főpróbát. Több szerző véleménye szerint ugyanis Andropov és Gerő Ernő tevékenysége nélkül nem tört volna ki a forradalom.

Erre utal Szolovjov és Klepikova tanulmánya, akik kijelentik: „sor került volna-e egyáltalán a magyar forradalomra a szovjet nagykövét titkos tevékenysége és kétértelmű szerepe nélkül? Malasenko altábornagy, a magyarországi szovjet különleges hadtest parancsnoka szerint Andropov »... orientált bennünket az események fejlődésére nézve, kijelentette: előfordulhat, hogy a magyar vezetés majd hozzánk fordulhat segítségért« ... Most, sok-sok év után úgy tűnik, hogy a magyar kormánynak nyújtott segítségre vonatkozó kezdeményezések éppen Andropovtól indultak ki.”²

Gerő Ernő – és a hatalmukat féltő magyar sztalinisták – tevékenységéről többek között Nagy Imre ad beszámolót. „A Rákosi–Gerő-klikk teroszerűen készítette elő az októberi provokációt.” Rákosi azzal ijesztgetett, hogy „borzasztó” vérfürdő lesz, Révai is „vérfürdővel fenyegetett”. „Amikor október 23-án a békés tüntetésből a fegyveres harc kirobbant, számos elvtársnak az volt a véleménye, hogy az tudatos provokáció következménye, amit a Rákosi-klikk az ÁVH segítségével hajtott végre”. „A sztalinisták tevékenysége ... nem riad vissza provokációk szervezésétől”.

J. V. Andropov, a Szovjetunió rendkívüli nagykövete és megbatalmazott minisztere Nagy Imrével, a minisztertanács elnökével, 1954. október 1.

(Fotó: Papp Jenő)

Kiss Károly (a sztalinisták egyik vezéralakja) 1956. október 21-én a partizánok ünnepi gyűlésén arról beszélt, hogy „a szabadságharcosok fegyverrel a kézben vérükkel fogják megvédelmezni a reakció, az ellenforradalom ellen a szocializmus ügyét”. „A Rákosi–Gerő-klikk tehetségtelenebb, gyávább és szolgálékűbb volt, semhogy bármit is megvalósíthatott volna az SZKP Elnökségének támogatása, tudomása nélkül.” „Számos körülmény... (tényekre támaszkodva) azt látszik bizonyítani, hogy mint Poznan, úgy Budapest, a sztalinizmus fő képviselőinek provokációja, nemzetközi méretű akciója volt... a sztalinista katonai diktatúra bevezetésére és indoklására”.³

Van még egy rendkívül érdekes – eddig sehol nem hivatkozott – állítása Nagy Imrének. Szerinte a szovjet hadsereg akkor is megszállta volna hazánkat, ha nincs forradalom, a forradalom kirobbantása csak ürügy volt. Magyarország ugyanis a szovjet hadsereg elsőrendű, stratégiaileg fontos területe volt. Ezt két tény bizonyítja. Korábban négy szovjet hadtest volt hazánkban, melyet az Osztrák Államszerződés és a Párizsi Béke alapján ki kellett vonni hazánkból.⁴ 1956. október-novemberben viszont összesen harminc hadosztály 60 000 katonával, nehézfegyverzettel, repülőekkel érkezett az ország-

ba – amit a kb. 15 000 könnyű fegyverzettel felszerelt felkelő ereje nem indokolt. Ez a hatalmas haderő az ország stratégiailag fontos pontjait szállta meg (repülőterek, vasúti csomópontok, középületek stb.), s bár senki nem hívta őket, évtizedekig itt maradtak.⁵

Ezek után áttekinthetjük 1956 azon időszakának változásait, melyek összefügghetnek október 23. eseményeivel.

1956. február 14–25. között a SZKP XX. kongresszusán zárt ülésen Hruscsov részben feltárja a sztálinizmus bűneit. A beszéd gyorsan kiszivárog, hatása kettős a Szovjetunióban és néhány csatlós országban. Egyrészt a bűnököt elkövető párt- és állami apparátus megdöbben és megretten e feltárástól, mert személyükre vonatkozó következményektől félnek, illetve – főleg Lengyelországban és Magyarországon – szűk körű olvadás indul meg, melynek során Magyarországon elkövetett súlyos bűnököt is feltárnak.

Március 17-én a Petőfi Kör – mely a kommunista ifjúsági szervezet keretében jött létre – megtartja első nyilvános rendezvényét. Ezt követően, általában baloldali írók, fiatalok a szokásoktól eltérően kritikus hangnemben, nyíltan beszélnek egyes témakörökben (közgazdaság, sajtó, történelem).

Márciusban Rákosi Mátyás bejelenti, hogy a Rajk-per koholt volt, majd májusban elismeri felelősségét a súlyos törvénysértésekért. Június 28-án Poznanban sztrájk alakul ki, majd a belbiztonsági szolgálat (a helyi ÁVH) sortüzet ad le a kormányellenes tüntetőkre, melynek több tucat halottja és számos sebesültje van.⁶ Rákosi leszámolásra készült a pártellenzékkel; bár máshol nyoma nem maradt, 400 személy letartóztatását tervezte 1956. július elején, közte Nagy Imre, Kádár János, Rajk Júlia. Kopácsi Sándort megbízták, hogy szervezzen illegális búvóhelyet a Bükkben az érintetteknek.⁷ A tervezett letartóztatásokról szól Nagy Imre is.⁸ A terv végrehajtását valószínűleg Rákosi leváltása akadályozta meg – mely egyben tragikusan bizonyítja a magyar szervek alárendeltségét a szovjeteknek. Hegedűs András miniszterelnök szerint 1956. június 15-én megérkezik Mikojan Budapestre. A repülőtéren Rákosi és Hegedűs fogadják. A kocsiban Mikojan így szól Rákosihoz: „*Mi úgy gondoljuk a párt (szovjet) elnökségében, az adott helyzetben neked – betegségedre hivatkozva – le kellene mondani.*” Rákosinak nincs kifogása.⁹ Rákosi egyébként az 1956. július 17-i PB-ülésen akarta jóváhagyatni listáját. Belépett azonban az ülésre Szuszlov és Mikoján, és lemondatták Rákosit, Hruscsov szóbeli üzenete (!) alapján.¹⁰ Egyúttal szovjet javaslatra főtitkárnak választották Gerő Ernőt, akinek életéről keveset tudunk. Csehszlovákiában született, s Andropovnak elmondja, nem magyar állampolgár(!)¹¹. 1924-től a Komintern, 1934-től az NKVD munkatársa. A spanyol polgárháborúban a Komintern legfontosabb munkatársa, állítások szerint parancsot adott

Barcelonában több baloldali anarchista kivégzésére és 3000 ember letartóztatására.¹² Gerő 1956. május 11-től október 12-ig 11 alkalommal kéri fel Andropovot, melyről a nagykövet minden alkalommal részletes jelentést küld. Gerő minden alkalommal szól a magyar helyzet súlyosságáról (Július 9.: „Gerő elvtárs úgy véli, a magyar belső reakciós erők elszemtelenedtek”. „A belügyminisztert megbízták, hozzon határozott intézkedéseket, úgyszintén a honvédelmi minisztert, ha valamilyen provokáció történne.” Július 23.: „Gerő elvtárs elmondta, mind ő, mind a PB tagjai határozott intézkedések meghozatalát tartja szükségesnek az ellenséges elemekkel szemben.” Október 12.: „A helyzet rendkívül komoly és tovább romlik.”)

Andropovot más sztálinista elvtársak is „tájékoztatják”. Október 23-án délben Andropov hazaküldött jelentése szerint „Ács Lajos szerint jelentős erők zavargásokat akarnak kelteni. Az ellenzék és a reakció a harcot az utcára akarja vinni.” „Bata közölte, hogy az ország rettenetes események küszöbén áll.”¹³

Andropov véleménye minderről (október 23-án délben): „Úgy tűnik, a magyar elvtársak segítség nélkül képtelenek megoldani a helyzetet. Bátor és határozott cselekvésbe kell kezdeni, s az SZKP-nak segítséget kell nyújtani.”¹⁴

Közben a szovjetek önállóan is cselekednek. Mikojan 1956. július 14-i távirata szerint „Nem engedhető meg, hogy bármiféle kellemetlen esemény történjen Magyarországon. Bármiféle segítség-re-tanácsra vagy egyéb-re (!) van szükség, akkor a Központi Bizottságnak kell segítő kezet nyújtania a magyar elvtársaknak”.¹⁵

1956 júliusában Andropov felkeresi a Székesfehérváron állomásozó szovjet hadsereg parancsnokságát, s beszédet mond. Kijelenti: „Olyan helyzet állt elő Magyarországon, melyben a szovjet hadsereg bevetése elkerülhetetlenné válhat. A magyar vezetés a szovjet hadsereghez fordulhat segítségért.” Ezután jött utasítás Moszkvából a Különleges Hadtest bevetési tervének kidolgozására.¹⁶

Ez volt a „Hullám” (Volna) fedőnevű hadművelet, melyet Malasenko ezredes dolgozott ki Andropov nagykövet, Bata István és Tyihonov KGB altábornagy – Bata „tanácsadója” – közreműködésével „a magyarországi társadalmi béke helyreállítására”. A hadművelet beindítására az „Iránytű” (Kompas) jelszó szolgált. A Különleges Hadtest állományába két gépesített gárdahadosztály, két repülőhadosztály, egy hidászezred és más kisebb egységek tartoztak. A Különleges Hadtest Parancsnoksága Székesfehérváron volt, de jelentős erők állomásoztak tizenegy további magyar városban.¹⁷ Meg kell jegyezni, hogy azokat az erőket kellett volna kivonni az országból a Párizsi Békeszerződés alapján az 1955-ös osztrák államszerződés után, mikor Ausztriából kivonták a szovjet csapatokat.

Magyarországon 1954-ben a Honvédelmi Tanács meghozta 1/22 határozatát, mely „különleges esetekben” a karhatalom belső tevékenységére is vonatkozott (pl. Esetleges provokációs diverzáns ténykedések megakadályozása). A tervben a BM egységein kívül szükség esetén igénybe

Hegedüs András, a Minisztertanács elnöke és Bata István vezérezredes, honvédelmi miniszter a Nyugati pályaudvaron, 1956. január 26.

(Fotó: Bartal Ferenc)

vehető a Néphadsereg egységei is. A tervet 1956 elején pontosították.¹⁸ Fontos kiemelnünk azt is, hogy 1956 hadieseményeit katonai szempontok szerint elég alaposan ismerjük magyar és orosz szerzők művei alapján, viszont az ÁVH tevékenységéről lényegesen kevesebb pontos adatunk van – állítólag azért, mert az ÁVH irattára megsemmisült.

A magyar belpolitikában közben növekszik a feszültség s az izgalom. Miközben a sajtóban és a Petőfi Körben szabadabb és kritikusabb hangok hallatszanak, s a közvélemény mind szélesebb körben pozitív változásokban bízik, egyre többen követelték Nagy Imre visszatérését a hatalomba, aki ekkor még nem is párttag, mivel korábban kizárták. Eközben a szovjet és magyar hatalom a fegyveres leszámolásra készül.

1956. szeptember 2-án az MDP elismeri a „személyi kultusz” egyes hibáit, szeptember 17-én az Írószövetség új elnökséget választ, elutasítva a „hivatalos” jelölteket. Október 5-én több magas rangú ÁVH-s tisztet tar-

Nagy Imre és felesége a koncepciós perekben kivégzett katonatisztek újratemetésén, 1956. október 13.

(Fotó: MNM)

tóztatnak le, másnap hatalmas tömeg előtt újratemetik az 1949-ben kivégzett Rajk Lászlót és társait. Közben Gerő Ernő szeptemberben egy hónapot a Szovjetunióban üdül, ezalatt Kádár Jánossal együtt tárgyal Mikojjal és Szuszlovval. Október 13-án Nagy Imrét visszaveszik a pártba. Október 15–22. között Gerő és Kádár Jugoszláviában tárgyal Titóval.

Ezalatt Lengyelországban a magyarhoz hasonló kritikus események megoldódnak. 1956. június 28-án Poznanban sztrájk van, majd a tüntetőkre sortűzet adnak le, melynek 78 halottja, 150 sebesültje van, s 250 embert letartóztatnak. A hatalmas felháborodást a szovjet és lengyel sztalinisták erővel akarják leverni. Szovjet csapatokat irányítanak Varsó felé, de a lengyel munkásság és diákság fegyverkezik, s lengyel csapatokat is rendelnek Varsó védelmére. Hruscsov vezetésével október 20-án leváltják a sztálinista Bierutot, s helyette Gomulka lesz a pártvezető, és Cyrankiewicz a miniszterelnök. Így Lengyelországban az utolsó pillanatban elhárul a katonai összecsapás veszélye. Nagy Imre szerint a lengyel és magyar események bebizonyították, hogy a Varsói Szerződés a „szovjet nagyhatalmi sovíniszta törekvések eszköze ... és a szovjet katonai diktatúra ráerőszakolása a részt vevő országokra.”¹⁹

Közben hazánkban október 19-én harckészültségbe helyezték a szovjet csapatokat. Október 6. és 19. között Andropov több esetben találkozott a hadtest vezetőállományával. Október 21-én a hadtest vezetősége ellenőrizte, hogy az alárendelt magasabb egységek hogyan készültek fel az „Iránytű” jelszó elhangzása után feladataik végrehajtására.²⁰

Az ENSZ különbizottságának 1957-es jelentése – melyet a közgyűlés nagy többséggel elfogadott – megállapítja: „Úgy tűnik, a szovjet hatóságok már október 20-tól intézkedtek volna, hogy a fegyveres beavatkozást lehetővé tegyék. Attól a naptól kezdve tényleges és tervezett csapatmozdulatot bizonyító anyag áll rendelkezésre”. „Október 20-án és 21-én pontonhidakat szereltek össze Záhonyban... Október 22-én szovjet kötelékeket láttak meneketni Szombathely és Székesfehérvár között Budapest felé”.²¹ Október 22-én Lascsenkó, a Különleges Hadtest parancsnoka Budapestre utazott.²²

A magyar fegyveres erők sem tétlenkednek. Gerő Ernő július 6-án közölte a szovjet nagykövettel, hogy a HM utasítást kapott, hogy dolgozza ki azokat az intézkedéseket, mellyel a honvédség ellenséges provokáció esetén helyreállítaná a rendet.²³ Ennek alapján Malasenko érdeklődésére három vaskos iratköteget vett elő a páncélszekrényből: a Magyar Néphadsereg, a rendőrség, az ÁVH terveit tartalmazta a társadalmi béke helyreállítására.²⁴ A hadseregnél riadót rendeltek el, azt azonban 21-én visszavonták. Bár eredetileg a hadsereg feladata is volt a „belső karhatalmi feladatok” végrehajtása, de erre nem voltak kiképezve az egységek.²⁵ Ez a feladat így az ÁVH-é volt – amelybe nemcsak a „kék” ÁVH, hanem a határőrség („zöld” ÁVH) is beletartozott –, arra viszont nincs adat, hogy az ÁVH részére elrendeltek volna-e készültséget a szovjet egységekkel együtt, vagy azt visszavonták-e.

Ennek fényében e helyen röviden értékelhetjük a hadsereg és az ÁVH szerepét a forradalom s a megtorlás során.

Elég elterjedt a vélemény, hogy a hadsereg „megbénult” a harcok során. Zsukov például kijelentette: „Ez a hadsereg 1956 októberében öt perc alatt megszűnt létezni.”²⁶ Tény, a 120 000 főnyi magyar katonaság nagy része passzív maradt, egy része átállt a felkelőkhöz. Ez a felsőbb katonai vezetésre is vonatkozik, van adat, hogy a HM-ben is ellentmondtak a szovjet parancsoknak (lásd később). Feltehető egy kérdés: Bata István honvédelmi miniszter – villamoskalauz volt, valóban semmi köze nem volt a katonai ismeretekhez – viszont részt vett a szovjet haditervek kidolgozásában, a „társadalmi béke helyreállítására”, s október 23-án Andropov előtt kétségbeesik a „bekövetkező rettenetes eseményektől” (lásd korábban). Nem lehet, hogy a magyar katonai vezetés tudott a szovjet tervekről, s nem kívánt részt venni a „rettenetes

eseményekben”? Ezt látszik alátámasztani, hogy a magyar katonaság sortüzei a későbbiekben túlnyomórészt nem követeltek emberéleletet.

Nem vonatkozik ez az ÁVH-ra. Ők a kezdetektől fogva hűséges „segédcsapatai” voltak a szovjeteknek, s a legpusztítóbb sortüzeket is ők önállóan, vagy szovjetekkel közösen adták le (lásd később). Az ÁVH vonatkozó iratait viszont nem ismerjük.

Mindezek a tények, visszaemlékezések alátámasztják, hogy a szovjet és magyar sztálinista vezetés tudatosan készült hazánk megtámadására, a tartós megszállásra, a sztálinista hatalom megtartására. A terv csak részben sikerült. A Rákosi–Gerő-csoport vezetői kikerültek a hatalomból, a Szovjetunió is hatalmas tekintélyvesztést szenvedett el a Magyarország elleni háborúval.

Teljesen világosan látja az események lényegét Londonból Szabó Zoltán, s egy angol képviselő már október 23-án. Sefton Delmer szerint a szovjet „játszma” a következő: Nagy Imre kinevezésébe belemennek, majd kéri a szovjet beavatkozást. Ez az utóbbi idők egyik „legvisszataszítóbb és leglehangolóbb politikai játszmáinak egyike, ahol Moszkva és Gerő a lengyelországi eseményeknek akarja útját állni, visszatérve a rendőri és sztálinista módszerekhez”. Szabó Zoltán október 25-i naplója szerint „*itt a kommunista történelemben is párját ritkító ocsmány kártyajátékról van szó Gerő és a magyar sztálinisták részéről, ... melynek lényege, hogy a készületlen Nagy Imrét törbe csalja... s a behívott szuronyokra támaszkodva hatalmon maradhasson.*”²⁷

Ha ezt a folyamatot, s lényegét észreveszi Nagy Imre Snagovból, Szabó Zoltán Londonból, orosz szakemberekkel együtt, miért nem vették észre magyar történészek az elmúlt 25 évben?

JEGYZETEK

¹ Ártó mű. A KGB aktív intézkedései. (Zubor Zalán) HVG 2014. október 4. 45.

² Szovjet nagyköveti iratok Magyarországról 1953–1956. Kiszjeljov és Andropov titkos jelentései (szerk. Baráth Ilona). Napvilág Kiadó, 2002. 39. és 41.

³ Nagy Imre: *Snagovi jegyzetek*. Gondolat Kiadó – Nagy Imre Alapítvány, 2006. (77, 135, 143, 147, 275, 199.) A továbbiakban: NI

⁴ A Párizsi Békeszerződés (1947. évi XVIII. törvénycikk) 22. cikkelye szerint minden szövetséges haderőt 90 napon belül ki kell vonni Magyarországról. A Szovjetunióinak fennmarad a joga oly fegyveres erő fenntartására, hogy az ausztriai szovjet megszállási övezettel közlekedési vonalát fenntartsa. (A hadsereg nagyságáról nincs szó.) A 4. cikk szerint Magyarország kötelezi magát minden fasiszta jellegű politikai, katonai szervezetnek a feloszlatására. (Viszont nincs külföldi beavatkozási lehetőség, ha ilyen szervezet létezne.) Az 1955. III. törvény (A Varsói Szerződésről) 1. cikk szerint „a Szerződő Felek az ENSZ Alapokmány szerint nemzetközi kapcsolataikban tartózkodnak az erővel való fenyegetéstől vagy annak alkalmazásától”, és vitáikat békés eszközökkel

oldják meg. 3. cikk szerint „a Szerződő Felek tanácskoznak egymással, valahányszor egy vagy több Szerződésben szereplő államot fegyveres támadás fenyegeti”.

⁵ NI, 59. és 128. oldal. A hazánkat 1956. október-novemberben megtámadó és tartósan megszálló szovjet haderő létszámáról és összetételéről Horváth Miklós: *1956 hadikrónikája*. Akadémiai Kiadó, 2003. 415–416. (A továbbiakban: HM.) A négy hadtest és négy hadosztály október 23-án hazánkban tartózkodott, további 16 hadosztály október 24. és november 1. között lépte át a határt. Ezt szintén közli Györkei Jenő – Horváth Miklós: *Szovjet katonai intervenció 1956-ban*. Argumentum, 1996. 196–200. Úgyszintén Valerij Muszatov: *Szovjet politikai beavatkozás és katonai intervenció Magyarországon 1956-ban*. Múltunk, 36. évf., 1991., 4. sz. 167. Ezt követte további 14 hadosztály november folyamán.

⁶ A kronológia alapja: *Egy népfelkelés dokumentumai 1956*. Tudósítások Kiadó, 1989. Bp. 215.

⁷ Kopácsi Sándor: *Életfogytiglan*. I.U.S. Kiadó, 1989. 91. A továbbiakban: KS.

⁸ Rainer M. János: *Nagy Imre 1953–1958*. 1956-os Intézet, 1999. Bp., II. kötet, 206.

⁹ Hegedűs András: *Élet egy eszme árnyékában*. Bp. 1983. 274.

¹⁰ KS, 92–93.

¹¹ *Szovjet nagyköveti iratok Magyarországról 1953–1957 Kiszjeljov és Andropov titkos jelentése*. Szerk. Baráth Ilona, Napvilág Kiadó, 2002. 327. A továbbiakban: BI.

¹² Eszenyi Miklós: *Epizódok Gerő Ernő életéből. Valóság*, 2003. 4. sz. 75–84.

¹³ BI, 320., 322., 327., 363., 364. Rainer M. János: *Nagy Imre 1953–1958*. 1956-os Intézet, 1999. Bp. II. kötet 206.

¹⁴ BI, 364.

¹⁵ *Hiányzó lapok 1956 történetéről*. Zenit könyvek, 1993. 40.

¹⁶ Roj Medvegyev: *Andropov Magyarországon. Eszmélet*, 2001/5. szám 134–161.

¹⁷ HM, 43–44.

¹⁸ HM, 5. alatt, 46–53.

¹⁹ NI, 77–80.

²⁰ Györkei Jenő – Horváth Miklós: *Szovjet katonai intervenció 1956-ban*. Argumentum, 1996., 13. és 123. in Kirov: *Szovjet katonai beavatkozás Magyarországon 1956*. (A továbbiakban: K.)

²¹ *1956 Az Egyesült Nemzetek Szervezete Különbizottságának jelentése*. Hunnia Kiadó, 1989. 40. és 61.

²² K. Malasenko cikke, 219.

²³ Rainer M. János: *Nagy Imre 1953–1958*. 1956-os Intézet, 1999. Bp., II. kötet, 206.

²⁴ K. 215.

²⁵ *Sortüzek, megtorlás, menekülés III. Jelentés*. Antológia Kiadó, 8.

²⁶ M. Kiss Sándor: *Közelítések 1956*. Kairosz Kiadó, 2011. 379.

²⁷ Szabó Zoltán: *1956 – Korszakváltás*. Osiris, 2006. 24., 31-32.